

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

ЗІНЯКОВА ВІКТОРІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 26 + 27:14-23

**МОВНО-СМИСЛОВИЙ УНІВЕРСУМ
РЕЛІГІЙНОЇ ТРАДИЦІЇ ТА ЙОГО ЗВ'ЯЗОК З НЕПЕРЕКЛАДНІСТЮ
САКРАЛЬНИХ ТЕКСТІВ**

Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2014

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі філософії ДВНЗ «Донецький національний технічний університет».

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Панич Олексій Олегович,
ТОВ «Часопис "Дух і Літера"»,
провідний науковий співробітник

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Богачевська Ірина Вікторівна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри культурології

кандидат філософських наук
Горкуша Оксана Василівна,
Інститут філософії імені Г. С. Сковороди,
старший науковий співробітник
відділення релігієзнавства

Захист відбудеться «14» листопада 2014 р. о 15.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.21 в Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова: м. Київ - 01601, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова за адресою: м. Київ - 01601, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «13» жовтня 2014 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Є.В. Більченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

У філософському дискурсі упродовж останніх десятиліть дедалі активніше обговорюються питання, пов'язані зі сприйняттям і розумінням категорій однієї культури носіями ціннісно-сислового універсуму іншої культури (С.С. Аверинцев, А. Я. Гуревич, С. Б. Кримський, В. С. Стьопін). Системний аналіз мовного чинника цього сприйняття і розуміння призвів до постановки сучасними європейськими філософами (Ж. Деріда, Б. Кассен) проблеми принципової «неперекладності» світоглядно навантажених (зокрема філософських) текстів. Дослідження цієї «неперекладності» із застосуванням водночас методів історичного мовознавства та історії філософії вже сформувалися в один із найбільш перспективних напрямків сучасних філософських студій, основною метою якого є виявлення унікальності національних мовно-філософських традицій, можливості яких докорінно зумовлюються мовою тієї чи іншої традиції, з урахуванням внутрішніх ресурсів її розвитку та впливу на неї з боку інших філософських мов. В українській та російській гуманітаристиці проблема неперекладності щодо філософських текстів нещодавно також привернула увагу низки дослідників – зокрема А. Л. Богачова, В. І. Кебуладзе, О. О. Панича, О. І. Хоми, Н. С. Автономової, А. В. Смирнова та ін.

Актуальність цієї проблематики очевидна не тільки для філософії, але й для релігієзнавства, оскільки релігійні традиції, спираючись на пріоритет використання певної мови, в процесі свого історичного розвитку формують універсуми смислів, які важко передати іншими мовами. Дослідження неперекладного в релігії відкриває релігієзнавчій науці можливості нового розуміння унікальності окремих релігійних традицій в їхній залежності від особливостей смислового навантаження мови оригінального чи перекладеного сакрального тексту.

На необхідності дослідження релігії з урахуванням її мовної складової наголошували фахівці різних часів: від класичного релігієзнавства (Ф. М. Мюллер) і до сьогодення. В українському релігієзнавстві слід відзначити напрацювання його класиків І. І. Огієнко та О. О. Потебні, які своїми роботами започаткували вітчизняний досвід дослідження мови релігії. Пізніше в річищі їхніх ідей сформувалася нова інтегративна релігієзнавча галузь – лінгвістичне релігієзнавство, методологічне обґрунтування якого подала І. В. Богачевська. Але, попри визнану потребу аналізу мови релігії та наявність загально-методологічної бази, практичні дослідження мовно-філософських аспектів релігії в українському релігієзнавстві залишаються вкрай нечисленими (Т.Г.Горбаченко, В.В.Волошин).

Найперспективнішим напрямом дослідження мови релігії в сучасній науці є використання у цій царині феноменологічної та структуралістської методології, зокрема в контексті вже усталеної практики аналізу неперекладності світоглядно насичених філософських текстів. Ця дисертація є спробою застосування зазначеної методології для потреб релігієзнавчого аналізу мовних вимірів релігійних традицій іудаїзму та християнства, наскільки вони пов'язані зі специфічними сенсами, що властиві оригіналу або переклад біблійного тексту. Звернення до взаємозв'язку мовно-сислового універсуму релігійної традиції із неперекладністю сакральних текстів дозволить розширити проблематику вітчизняного лінгвістичного релігієзнавства відповідно до сучасних західних і східноєвропейських наукових

тенденцій та докладніше подивитися на іудаїзм та християнство як на традиції, котрі, маючи в підґрунті свого релігійного досвіду спільні релігійні тексти, по-різному їх переживають і тлумачать, бо вбачають у них різні сенси, з яких формується щоразу інше смислове ціле для традиції.

Зв'язок дисертаційного дослідження з науковими програмами. Наукове дослідження виконане в межах наукової роботи кафедри філософії Донецького національного технічного університету за темами «Процеси секуляризації та десекуляризації в сучасному суспільстві: сутність, форми та регіональна специфіка» (наказ ректора від 27.02.2012 р. № 51-15) і «Розвиток віртуального простору мережі Інтернет як чинник трансформації релігійного життя сучасної людини» (Н-10-12).

Мета дисертаційного дослідження полягає у здійсненні філософсько-релігієзнавчого аналізу мовно-смислового універсуму релігійної традиції на матеріалі іудаїзму та християнства в аспекті обумовленості цього універсуму унікальним мовним устроєм оригіналу чи перекладу засадничого для цієї традиції сакрального тексту.

Мета дисертації конкретизується в наступних **дослідницьких завданнях**:

- простежити процес концептуалізації феномена неперекладності в гуманітаристиці та застосувати накопичені філософією засоби аналізу неперекладності світоглядно насичених текстів до дослідження мовних аспектів релігійних традицій;
- розкрити особливості авторської концепції мовно-смислового універсуму релігійної традиції;
- розкрити сутність традиційного осмислення концепту «лашон кодеш» («свята мова» Тори); на основі аналітичного огляду окремих уривків Танаху виокремити характерні «неперекладні» сенси давньоєврейського тексту та з'ясувати особливості їхньої сакральної та загальнокультурної неперекладності; виявити специфіку неперекладності сакрального тексту;
- проаналізувати на окремих прикладах роль перекладу сакрального тексту в формуванні нового мовно-смислового універсуму відповідної релігійної традиції та означити можливі стосунки різних мовно-смислових універсумів.

Об'єктом дослідження є мовно-смисловий універсум іудейської та християнської релігійних традицій.

Предметом дослідження – взаємозв'язок мовно-смислового універсуму релігійних традицій іудаїзму та християнства з неперекладністю сакральних текстів, місце неперекладних елементів у структурі релігійного світогляду іудаїзму та християнства.

Методи дослідження. Методологічну базу дисертаційного дослідження складають наукові концепції, що досліджують особливості сприйняття і розуміння категорій та ціннісних смислів іншої культури (А. Я. Гуревич, В. С. Стьопін, С. Б. Кримський тощо). Водночас, дисертаційна робота ґрунтується на методології структуралізму та постструктуралізму, що виражається в залученні до релігієзнавчого дослідження методів лінгво-семіотичного аналізу текстів в контексті проблеми їхньої (не)перекладності (Р. О. Якобсон, Ю. М. Лотман, Ж. Дерріда, Б. Кассен тощо). Відштовхуючись від постструктуралістських підходів до тексту, в дисертаційній роботі сакральний текст представлений як мовна структура, що може

бути перекладена в іншомовну структуру, проте властиві йому неперекладні сенси залишаються за межами цієї структури. Відповідно, сакральний текст розглядається з позиції унікальності його сенсів, неповторно виражених мовою цього тексту. У зв'язку з цим, в дисертації досліджується не тільки сам сакральний текст, а й ті смислоутворювальні можливості, що їх надає мова цього тексту (оригіналу чи перекладів) для інтерпретації та сакралізації його смислів відповідною релігійною традицією. В практичному аналізі сакральних текстів використовуються феноменологічний, герменевтичний та компаративний методи. Робота виконана згідно із загальноприйнятими у релігієзнавстві принципами конфесійної неупередженості, толерантності й об'єктивності. Водночас, оскільки релігієзнавчий аналіз мовних аспектів релігійної традиції здійснюється в контексті лінгвістичного релігієзнавства, поряд із філософськими підходами в дослідженні також уживаються традиційні методи мовознавства, а саме: методи історико-семантичного, етимологічного та лексикологічного аналізу.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у конституванні релігієзнавчого розуміння особливостей окремих релігійних традицій як ціннісно-сміслових універсумів (іудаїзм та окремі традиції в межах християнства) в їхній залежності від особливостей смислового навантаження мови оригінального чи перекладеного сакрального тексту, який для цієї традиції є текстом повсякденного ужитку. На конкретному матеріалі іудейських та християнських текстів і традицій

вперше:

- застосовано філософську методологію аналізу неперекладностей світоглядно насичених текстів та філософської термінології до релігієзнавчого дослідження «неперекладності» сакральних текстів у їх взаємозв'язку зі відповідним мовно-смісловим універсумом релігійних традицій;
- показано, що саме сакралізовані форми та виміри давньоєврейської мови, поряд із її загальнокультурними, світоглядними сенсами та граматичними ресурсами, є основними чинниками утворення неперекладних сенсів Танаху в межах мовно-сміслового універсуму іудейської традиції;
- визначено, що особливість феномена неперекладності в межах мовно-сміслового універсуму іудейської традиції проявляється як прагнення носіїв цієї традиції до мовної автентичності сенсів Танаху, а також як підґрунтя тривалих галахічних суперечок;
- виявлено, що визначальним смісловим центром нового мовно-сміслового універсуму релігійної традиції може стати переклад священного тексту; що новий мовно-смісловий універсум релігійної традиції, утворений мовою перекладу, завжди неідентичний тому, що його було сформовано мовою оригінального тексту; що ці мовно-сміслові універсуми зумовлюють схожі, але нетотожні спектри тлумачення єдиного в своїй основі сакрального тексту, які стають основою релігійного світогляду відповідної спільноти віруючих;
- з'ясовано, що специфіка неперекладності священних текстів базується саме на несумірності мовно-сміслових універсумів релігійної традиції, позаяк у межах кожного мовно-сміслового універсуму відповідною релігійною традицією сакралізуються, зокрема, й унікальні смислові ресурси відповідної мови, які неможливо відтворити засобами іншої мови;

- виявлено проблематичність збереження релігійною традицією вірності водночас і власному мовно-смісловому універсуму, і мовно-смісловому універсуму оригінального тексту, що проявляється в суперечках довкола традиційних і сучасних перекладів одного й того ж сакрального тексту; в світлі цих суперечок стосунки різних мовно-сміслових універсумів у межах однієї конфесії (християнства) можна визначити як вимушене співіснування.

уточнено:

- розуміння в традиції та тлумачення в науці сакральної природи давньоєврейської мови як джерела релігійного досвіду та думки.

набули подальшого розвитку:

- теорія ціннісно-сміслового універсуму С. Б. Кримського, на основі якої в дисертації введено поняття мовно-сміслового універсуму релігійної традиції;
- методологія лінгвістичного релігієзнавства І. В. Богачевської, через залучення до цієї царини методів філософського та лінгво-семіотичного аналізу (не)перекладності світоглядно насичених текстів.

Особистий внесок аспіранта. Дисертаційне дослідження, його положення та результати є самостійною роботою та здобутком автора.

Практичне значення одержаних результатів дослідження. Результати дослідження можуть бути використані у лекційних курсах та семінарських заняттях з релігієзнавства, філософії, культурології, в окремих спецкурсах, а, також, для підготовки відповідних підручників та посібників. Водночас, результати дослідження дозволяють наново осмислити сутність і можливі обмеження сучасного міжрелігійного діалогу, через врахування чинника природної неідентичності мовно-сміслових універсумів відповідних релігійних традицій.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження були обговорені на засіданнях кафедри філософії Донецького національного технічного університету. Ідеї та висновки дослідження були оприлюднені на наукових конференціях та засіданнях круглих столів, зокрема на ХХІХ міжнародній науково-практичній конференції «Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості» (Донецьк, 2011); круглому столі «Проблеми перекладу та інтерпретації релігійних текстів» (Донецьк, 2011); Всеукраїнському семінарі «Традиції вивчення Біблії: вітчизняний досвід» в НПУ ім. М. П. Драгоманова (Київ, 2012); конференції «Соціокультурні виміри релігійних процесів у світі та в Україні» (Чернівці, 2013); Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2013» (Київ, 2013).

Публікації, де викладені основні положення дисертаційного дослідження.

Результати дослідження опубліковані у 7 фахових статтях (одна з яких у фаховому закордонному виданні) та 4 тезах виступів на міжнародних наукових конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Відповідно до поставленої цілі та завдань дослідження, структура роботи складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків та списку використаної літератури. Дисертаційне дослідження викладене на 185 сторінках, із них список використаної літератури становить 19 сторінок. Список використаних джерел містить 206 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** дисертаційної роботи обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються мета та конкретизовані завдання дослідження, відповідно до досліджуваного об'єкту й предмету пояснена доцільність і необхідність залучення обраної методології, характеризується наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, вказані публікації, апробація та структура дисертаційного дослідження.

Перший розділ «Проблема перекладу та неперекладності в гуманітарних дослідженнях» присвячений аналізу змісту поняття «неперекладність» та огляду його ужитку в філософських концепціях. Наукова розвідка джерел феномену неперекладності починається з огляду лінгвокультурологічних ідей, які передували концептуалізації феномену неперекладності в філософській проблематиці. Розглядаються основні філософські пояснення неперекладності та визначається специфіка цієї проблеми у сфері біблійних перекладів.

У **підрозділі 1.1 «Лінгвофілософські ідеї, що передують концепціям неперекладності або співзвучні до них. Філософське осмислення проблеми неперекладності»** розглядається внесок теорій унікальності мов В. фон Гумбольдта, Л. Вайсгербера та американських етнолінгвістів Е. Сепіра і Б. Уорфа в генезу наукового усвідомлення проблеми неперекладності. Вказується, що ці дослідники характеризували мову як особливе бачення всесвіту кожним народом, надавали їй особливе місце в пізнанні світу людиною, впровадили ідеї принципового незбігу мовних структурних підсистем між різними мовами. В філософії проблематика неповторності мов набула розвитку в роботах Е. Кассіра, який аналізував історію дослідження мови в філософії і лінгвістиці, приділяючи особливу увагу поглядам В. Гумбольдта. Серед сучасних філософських досліджень щодо іншого менталітету та світобачення виокремлено спостереження О. А. Корнілова, який узагальнює попередні наукові доробки та подає власне бачення місця ментальності в мовній картині світу. Вказується, що означені лінгвофілософські ідеї, хоч не вживають поняття «неперекладність» як таке, але підводять до тези про принципову нетотожність національних мов, несумірність сенсів оригінального та перекладного текстів, бо сама мова цих текстів містить унікальні сенси, значення, сутність, дух народу.

Концептуалізація феномену неперекладності в філософії починається від лінгвістичної проблематики релевантного перекладу Р. О. Якобсона. За Р. О. Якобсоном, еквівалентний переклад текстів, де граматичні конструкції світоглядно навантажені, стає неможливим через розбіжність мов за устроєм, а це означає, що когнітивного підходу стає недостатньо для забезпечення повної неперекладності, когнітивними засобами можна передати сенси тексту «творчою транспозицією» в розгорнутому висловлюванні і таким чином подолати неперекладність, але не можна здійснити абсолютно релевантний переклад. Ідеї Р. О. Якобсона набули подальшого розвитку в роботах Ю. М. Лотмана. Неперекладність в концепції Ю. М. Лотмана – це та пам'ять, особистісна чи культурна, яка навантажує мовну реальність сенсами, що перебувають поза розумінням іншомовного простору. Дотик до цих неперекладних сенсів мовного

простору при перекладі, спілкуванні, діалозі є тим, що наповнює комунікацію новим ціннісним змістом. У сучасній світовій філософії проблема неперекладності набула остаточного академічного визнання після праць Ж. Дерріда. У постструктуралістській філософії Ж. Дерріда звернення до проблеми «неперекладності» нерідко перетинається з осмисленням питань мови, розуміння, інтерпретації, культури, з деконструктивістським аналізом літературних сюжетів та літературознавчими візіями їхніх перекладів. Під неперекладністю Ж. Дерріда розуміє унікальність того мовного впливу на людину, який здатен здійснити тільки оригінал. Текст є неперекладний, бо мова гетерологічна, двозначна, рясніє смислами, завжди звернена на «інше», відкрита «іншому». Саме сенси, які звернені на «інше», і неможливо передати/перекласти. Переклад, ставши проблемою філософії, так чи інакше обумовив звернення філософів до «неперекладності» не лише в межах структуралізму та постструктуралізму. В інших філософських концепціях феномен неперекладності проявляється в різноманітних теоретичних формах осмислення «несумірності», «неідентичності», «нетотожності» мов, відносності перекладності – особливо значний внесок у розробку цієї проблематики зробили У. В. О. Куайн, Г.-Г. Гадамер, П. Рікер. Найсучасніший погляд на неперекладність у зв'язку із «історією слів» викладено в дослідженнях Б. Кассен, Н. С. Автономової, А. В. Смирнова, А. Л. Богачова, В. І. Кебуладзе, О. О. Панича, О. І. Хоми.

У підрозділі 1.2 «Наукові та богословські візії справи перекладу священних текстів, їхній зв'язок з питаннями неперекладності» приділяється увага сучасним підходам до перекладів Біблії та осмисленню еквівалентності сенсів біблійних текстів у царині перекладацької справи та богослов'я.

Пункт 1.2.1 «Практичні проблеми перекладу біблійних текстів очима сучасних фахівців» починається з огляду поняття священного (сакрального) тексту та його взаємозв'язку з мовою, формою та перекладом тексту. Класик теорії біблійного перекладу Ю. А. Найда намагався вирішити в перекладі проблему мовно-культурної розбіжності бачення та пізнання світу різномовними культурами, яку порушував Е. Сепір, що був ідейним натхненником Енн-Арборської лінгвістичної школи (до якої і належав Ю. А. Найда). Те, що ми сьогодні позначаємо «неперекладним», у теорії Ю. А. Найди долається пріоритетом сенсу повідомлення автора оригінального тексту над культурними сенсами, що супроводжують це повідомлення, тому за теорією Ю. А. Найди є безліч еквівалентних перекладів. Визначається, що в дослідженнях, присвячених проблемам перекладу різних біблійних текстів, поняття «неперекладне» осмислюється скоріше як суто «технічний» аспект справи перекладу. Цей рівень неперекладності не зв'язаний із сакральністю сенсів мови чи з неможливістю виразу всіх відтінків сенсів оригіналу в перекладі. Сенси цього рівня неперекладні через лексичні, граматичні або синтаксичні причини. Також виокремлюються дослідження, присвячені впливу богослов'я та релігійних переконань на формування сенсів у перекладах Біблії.

У пункті 1.2.2 «Проблеми відтворення в перекладі мовно-структурних особливостей оригінального сакрального тексту» виокремлюються найбільш характерні структурні елементи оригінального біблійного давньоєврейського тексту та йдеться про складність відтворення в перекладі всіх особливостей тексту як

художнього твору. Вказується, що згадані структурні особливості біблійного тексту зазвичай вважаються перекладними, але насправді перекладаються не повною мірою, бо відповідні мовні структури містять елементи неперекладності. Ставиться питання, чому для практиків біблійних перекладів неперекладність не становить тієї проблеми, якою вона постає у філософів, та осмислюється розбіжне ставлення до неперекладності в філософії та справі біблійних перекладів.

Другий розділ «Методологія дослідження мовно-сислового універсуму релігійної традиції» присвячений обґрунтуванню методологічних засад дисертаційного дослідження, поясненню понять – «традиція», «релігійна традиція», «мовно-сисловий універсум релігійної традиції».

У підрозділі 2.1 «Поняття традиції та релігійної традиції» спираючись на загальні концепції традиції (Ю. Бромлей, Ш. Эйзенштадт, Е. Шилз, П. Бергер, М. Деспланд тощо), з'ясовується сутність та основні риси традиції. Зазначається, що будь-яка традиція одночасно поєднує і розділяє, а її розвиток супроводжується активним самозахистом від загрози децентралізації або руйнації. Ці спостереження поширюються на релігійні традиції іудаїзму та християнства. Вказується на відмінність релігійної традиції від будь-яких інших традицій. Наголошується на зв'язку релігійної традиції з фіксацією релігійного досвіду в канонах священних текстів. Зрештою, визначається, що, на думку автора, релігійна традиція є сукупністю інституалізованих і раціоналізованих форм релігійного досвіду, які певна релігійна спільнота наслідуює, визнає авторитетними, розвиває та якими керується у суспільній та індивідуальній практиці для реалізації свої духовних потреб. Оскільки дослідницька робота спрямована безпосередньо на мовні аспекти релігії, передусім на традицію релігійного знання (Е. Шилз), змістові форми традиції (О. В. Белокобильський, Р. Х. Халіков), то в дисертаційному дослідженні при вживанні поняття «релігійна традиція» розуміються насамперед ментальні надбання щодо релігійної істини, релігійного культу, устрою релігійного життя, які ґрунтуються на релігійних текстах та їхніх інтерпретаціях, використовуються в релігійній практиці й транслуються від покоління до покоління віруючими у спільному мовно-комунікативному релігійному просторі, утворюючи при цьому універсум смислів, який і окреслює межі цієї традиції.

У підрозділі 2.2 «Поняття ціннісно-сислового універсуму і його залучення до сфери релігієзначих досліджень. Мовно-сисловий універсум релігійної традиції» надано огляд концепції ціннісно-сислового універсуму С. Б. Кримського. Спостереження С. Б. Кримського поширені на ціннісно-сисловий універсум традицій християнства та іудаїзму. Зазначається, що принципу устрою ціннісно-сислового універсуму підпорядковуюся різні аспекти релігійного буття, зокрема й сфера священних текстів Біблії, її перекладів та сенсів. При цьому в царині перекладів маємо, по суті, те саме співвідношення центру та периферії: адже є авторитетні переклади, правомірність яких легітимізована релігійною традицією, але є й «периферійні» переклади, які нею не визнані (або визнані із застереженнями, або досі є предметом богословсько-перекладацьких суперечок). Вказується, що позаяк будь-який текст фіксується та тлумачиться мовою, яка відображає безпосередній досвід буття її носіїв, то саме цю своєрідну релігійно-мовну картину світу можна окреслити як мовно-сисловий універсум релігійної традиції.

У дисертації визначається, що мовно-смісловий універсум як мовний аспект ціннісно-сміслового універсуму – це унікально відтворена в мові певної спільноти реальність, якою вона постає внаслідок освоєння цією спільнотою навколишнього світу. Відповідно, мовно-смісловий універсум релігійної традиції є артикульованим у мові осмисленням певною людською спільнотою сакральної реальності. Водночас, підкреслюється, що мовно-смісловий універсум є виокремленням одного з аспектів єдиного для традиції світоглядного універсуму, а не ще одним окремим світоглядним універсумом, тобто одній релігійній традиції відповідає один світоглядний універсум.

У третьому розділі дисертаційного дослідження «Сакральність слова і тексту в іудейській традиції» роз'яснюється сутність концепції «лашон кодеш» («свята мова» Тори) та з'ясовується, яким чином «святість» самої мови пов'язана з сакральністю тексту і з неперекладністю його сенсів. Аналізуються неперекладні сенси найбільш значущих для іудейської традиції уривків Танаху, простежується утворення сенсів традицією на підставі особливостей устрою давньоєврейської мови.

У підрозділі 3.1 «Мова Танаху як лашон кодеш» вказується, що для іудейської традиції давньоєврейська мова – це, перш за все, «лашон кодеш» – свята мова Тори. Розглядається зв'язок святої мови з сакральністю тексту, який розкривається засобами феноменологічного релігієзнавства. Якщо відштовхуватися від Р. Отто, то мова як невід'ємна складова будь-якої релігії так чи інакше співпричетна до нумінозного об'єкту. У сфері зіткнення з нумінозним мова сакралізується, внаслідок чого виникає особливо трепетне ставлення до релігійного тексту. Через це тремтливе, нумінозне схилення перед священним текст стає неперекладним на «не сакральні» мови. Кожна буква набуває особливого значення, бо кожне слово – це одкровення Бога, що має священний сенс, який займає вагоме місце як у влаштуванні особистого життя людини, так і в збереженні чистоти віровчення та релігійного порозуміння. В цьому контексті аналізуються листи рабі Аківи, одного з найвидатніших танаїт I-II ст., де він описує релігійні смисли кожної букви алфавіту. Вказується на зв'язок цієї сакралізації з розумінням духовної сутності Тори та прагненням до оригіналу, бо в іудаїзмі Тора розкривається через мову, а позаяк Тора свята, то і мова, на якій вона записана, теж свята.

Якщо підійти до визначення сутності «лашон кодеш» згідно феноменологічної позиції М. Еліаде, то сакральність мови буде полягати в її відмінності від мови «профанної», тобто мови повсякденного ужитку. В історичному аспекті давньоєврейська мова залишалася мовою живого використання тільки до вавилонського полону в VI ст. до н.е. Для християн давньоєврейська мова як мова священного тексту ніколи не мала того самого значення, що для іудеїв.

У дисертації розглядаються варіації пояснень сакрального в давньоєврейській мові, виходячи з феноменологічних поглядів К. Гольдаммера, Ж. Грайша, досліджень Д. Паттерсона, Дж. Соєра, Дж. Барра, Д. Паланта, Г. Шолема тощо. Підкреслюється, що сакральність значень літер Тори та своєрідність устрою давньоєврейської мови обумовлюють використання іудейською герменевтикою таких засобів як гематрія, акровірш, взаємозв'язок сенсів однокореневих слів тощо. Ці характерні риси іудейської герменевтики сакрального тексту до певної міри

обумовлені специфічністю єврейського мислення, яке спирається на корінний устрій давньоєврейської мови – приголосні складають корінь слова, тоді як голосні мають другорядне значення; сенси однокореневих слів різняться за змістом, але сприймаються як слова, що мають внутрішню спорідненість. Тому там, де україномовній або російськомовній людині (що читає той самий текст у перекладі) зовсім не спаде на думку шукати смисловий зв'язок, той, хто читає той самий текст на івриті, такий зв'язок неодмінно відчує. Але твердження, що всі сенси однокореневих слів справді пов'язані між собою, не зовсім об'єктивне, бо цей зв'язок є фактично тільки духовним.

У підрозділі 3.2 «Оригінальний текст Танаху як основа іудейської релігійної традиції. Неперекладність релігійних сенсів в текстах Танаху» розкривається значення Танаху в іудейській традиції при зверненні уваги на неоднаковий ступінь святості книг Танаху та специфічні риси давньоєврейського тексту. Простежується кореляція сакральних і наукових теорій походження Тори. Аналізуються різні аспекти неперекладності молитви «Біркат коханім» – Бемідбар 6:24-26. Надаються галахічні та талмудичні пояснення неперекладності «Біркат коханім». Доводиться, що «Біркат коханім» є тим текстом, який потрібно інтуїтивно пережити, відчути, текстом, який викликає нуміозне відчуття. Робиться висновок, що уривок має особливий статус – він не перекладається, бо в перекладі не передає всю піднесеність сакрального на «не сакральній» мові.

Іншим прикладом, який розкриває різні аспекти проблеми неперекладності священних текстів, є фрагмент Тори, відомий як «Шма» (Дварім 6:4-9, 11:13-29, Бемідбар 15:37-41). Розглядаються галахічні правила прочитання «Шма» та неоднозначна позиція щодо мови виконання цієї заповіді. Проаналізовано ключові смислові неперекладності «Шма Ізраель»: семантичне поле слів «שְׁמָא» («шма»), «עַד» («ехад»); гра сенсів, що виникає при застосуванні в перекладі уривку Дварім 6:4 – «יְהוָה יְהוָה יְהוָה עַד» різних стилістичних підходів. Проаналізовано уривок Дварім 6:5-9 згідно з традиційним поясненням структури «Шма» Маймонідом. З'ясовано, що якщо розглядати текст «Шма» через смислове навантаження поняття «серця», «душі» та «сили» в християнській культурі, через грецько-римську дихотомію душі та тіла, розуміння серця як осереддя емоційного життя, то отримуємо вже інші структурні рівні, де не буде простежуватися саме ця, властива Маймоніду та іудейському мисленню взагалі, тотальність заповіді любові до Бога усіма можливими для людини ресурсами. Згідно з Мішною Берура 62:3, авторитетною галахічною працею Хафец Хаїма (1838-1933), пояснюється неперекладність слів «שְׁמָא יְהוָה» («шінантам») з уривку Дварім 6:7 і «תֹּפֹת» («тотафот») з фрагменту Дварім 6:8. Вказується на значимість сенсів цих слів для іудейської традиції. Також наводяться різні підходи до перекладу слова «тотафот». Робиться висновок, що початковий сенс давньоєврейського слова «тотафот» не був абсолютно ясним, а його сенс був встановлений авторитетами іудаїзму таким чином, що в межах іудейської традиції це слово справді стало абсолютно неперекладним. Робиться висновок, що оригінал поєднує множинність сенсів, а переклад зводить їх до одного з варіантів, який формується смисловим універсумом відповідної релігійної традиції.

Далі, на прикладах інших фрагментів Тори (Берейшит 1:1, Берейшит 2:16, Дварім 11:13, тощо), проілюстровані неперекладності, пов'язані з гематрією, смисловим взаємозв'язком між однокореновими словами, граматичним устроєм давньоєврейської мови та з підходом до перекладу, який обирає перекладач. Зрештою, наприкінці підрозділу стає зрозумілим, чому сама думка щодо існування однієї вірної інтерпретації тексту Танаху є оманливою, бо той потенціал, яким володіє давньоєврейська мова, розкриває Тору, як це прийнято називати в іудейській традиції, «сімдесятьма обличчями» сенсів.

Розділ 4 «Трансформація релігійних сенсів Танаху в перекладних текстах, що належать до християнської традиції» починається з огляду дискусійних питань походження Септуагінти, легітимності Вульгати, правомірності національних перекладів Біблії, і розкривається вплив Септуагінти на формування всієї християнської традиції. Вказується на мову Септуагінти як основу стилю церковної мови. Ілюструється привнесення в текст Септуагінти культурних конотацій Стародавньої Греції. Простежується трансформація в Септуагінті біблійних сенсів, істотно значущих для релігійної традиції. Українські переклади Біблії розглядаються як основа україномовної християнської традиції. Простежується відмінність сенсів українського та давньоєврейського текстів тих уривків, які вже аналізувалися при порівнянні Танаха і Септуагінти.

У підрозділі 4.1 «Історія перекладів Святого Письма і полеміка щодо їхньої правомірності» розглядається історія походження Септуагінти як предмет наукових суперечок. Зазначається, що історія передачі, зберігання та редакції тексту Септуагінти є досить складною та не зовсім однозначною. Так і невідомо, яка з численних версій рукописів LXX є найближчою до найранішого тексту LXX. Наводиться полеміка Августина та Єроніма щодо доцільності створення навіть такого найзначнішого в історії перекладу Біблії як Вульгата, яка свідчить про те, що сама ідея нового перекладу Біблії на латинську з давньоєврейської мови схвалювалася далеко не всіма. Поширення в християнстві перекладів саме грецькою та латинською мовами обумовлено тим, що у середньовіччі ці мови були мовами догматичної термінології та літургії. Вважалося, що варварські мови не здатні передати всі тонкощі та відтінки догматичної термінології й правильність теологічних смислів Біблії. Також у перекладі Біблії на неklasичні мови убачали загрозу виникнення нових еретичних рухів. Тому переклад літургійних текстів і Біблії на інші мови засуджувався. Обережне ставлення церкви до перекладів Біблії сприяло сакралізації грецької, латинської і давньоєврейської мов. Особливе значення у процесі створення біблійних перекладів національними мовами мала Біблія М. Лютера, яка відрізнялася у декількох аспектах. По-перше, переклад М. Лютера був зроблений з єврейського тексту, який він зіставляв із латинською та грецькою Біблією. По-друге, цей переклад асоціюється з оновленням релігійних сенсів, бо реформатори прагнули знайти справжні, ближчі до біблійних часів сенси слів Святого Писання, й це мало відобразитися у відповідному до нових вимог перекладі. Оскільки спочатку йде особистісне розуміння тексту оригіналу перекладачем, і тільки після цього можливий переклад, перенесення сенсів з однієї мови в іншу, тому, в умовах Реформації, саме це стало одним із визначальних чинників визнання авторитетності та правомірності Біблії М. Лютера. Що стосується загалом протестантських

перекладів Біблії, то вони викликали опір та критику католицької церкви, яка теж почала створювати власні переклади Біблії (Вульгати) національними мовами та чисельні контрреформаційні нотатки щодо помилок протестантських перекладів Біблії. Також у цьому розділі згадується критика Священним Синодом російського перекладу Російського Біблійного Товариства, в якому вбачали підрив авторитету Православної Церкви та спотворення істини, а російська мова поставала «площаной дурной» на відміну від «священної» церковнослов'янської мови. Вказується, що дискусії щодо правомірності нових перекладів Біблії на тлі більш усталених і традиційних перекладів не вщухають і досі.

У підрозділі 4.2. «Трансформація релігійних сенсів Танаху в грецьких текстах Септуагінти. Грецький текст Біблії як основа східнохристиянської традиції» визначається, що, попри розбіжності протомасоретської основи та «першотексту» (Urtext), схожість цих джерел дозволяє порівнювати Танах та Септуагінту як оригінал та його переклад. При цьому йдеться не про дослівну відповідність устрою речень, а скоріше про духовно-культурне наповнення тексту, а також переклад ключових для релігійної традиції слів, якими позначені важливі для неї сакральні концепти. Стверджується, що Септуагінта хоча й була перекладом насамперед для іудеїв, безсумнівно, стала основою нового мовно-сміслового універсуму в межах вже християнської традиції. Єдність мови Септуагінти і мови теологічних спроб її пояснення та прилаштування до новозавітних подій у християнстві перших століть наситили мову Септуагінти християнськими конотаціями, найяскравішим прикладом яких є аналіз сенсів $\kappa\upsilon\rho\iota\varsigma$, $\acute{\alpha}\rho\chi\eta\eta$, $\pi\acute{\iota}\sigma\tau\iota\varsigma$ тощо. Грекомовні християнські концепти Септуагінти та філософські змісти, що мали слова грецької мови, спрямовували сенсобудову теологічної творчості східного християнства і вплинули навіть на формування християнської догматики.

Проаналізовано трансформацію сенсів, істотно значущих для релігійної традиції, таких як ім'я Бога – elohim і ім'я Бога з часткою «ель» перекладені як $\Theta\epsilon\acute{o}\varsigma$, а $\Upsilon\eta\omega\upsilon\eta$ як $\kappa\upsilon\rho\iota\varsigma$. Вказується на неоднозначність сенсів, яка виникає навколо використання слова $\kappa\upsilon\rho\iota\varsigma$ в християнській традиції, де $\kappa\upsilon\rho\iota\varsigma$ – це не тільки єдиний Бог Ізраїлю, але також й Ісус Христос із Нового Заповіту. Ці християнські конотації, що приєдналися до слова $\kappa\upsilon\rho\iota\varsigma$, вплинули на прочитання Септуагінти очима грецьких отців церкви. Особливо це стосується тих уривків, які в християнській традиції набули месіанських смислів. Також докладно простежуються різні бачення текстів Бут.1:1 та Бут. 15:6, як вони формуються іудейською традицією та давньоєврейською мовою і як вони відображені в LXX та творах грецьких отців церкви. Відштовхуючись від тих ресурсів, які надає давньогрецька мова, та від античного способу мислення, грекомовні мислителі інтерпретують уривок у дусі елліністичної філософської проблематики, через що сенси Бут. 1:1 або Бут. 15:6, які формуються в мовно-смісловому універсумі грецької патристики, хоч схожі, але й відмінні від тих, які утворюються в мовно-смісловому універсумі іудейської традиції. Аналізуються фундаментальні релігійні категорії іудаїзму та християнства – הַיָּשׁוּר (твердість, витриманість, надійність тощо) / « $\pi\acute{\iota}\sigma\tau\iota\varsigma$ » (віра, довіра, впевненість, вірність тощо); « הַיָּשׁוּר » (праведність, правда Бога, абсолютна божественна справедливість) / « $\delta\iota\kappa\alpha\iota\omicron\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta$ » (заповідь, справедливий вчинок, виправдання тощо), « $\epsilon\lambda\epsilon\eta\mu\omicron\sigma\acute{\upsilon}\nu\eta$ » (співчуття, милосердя);

«τῶν» (добррозичливість, доброта тощо) / «ἔλεος», «οικτιρμοίς» (жаль, співчуття тощо), «δίκαιος» (чесний, справедливий тощо), «δεξιός» (сприятливий, прихильний тощо), «χάρις» (милість, як дар, благодіяння тощо) – розглядається їх ужиток у тлумаченнях Старого Заповіту Юстином Філософом, Кирилом Олександрійським, Климентом Олександрійським, Іоанном Златоустом, класичних іудейських коментарях, роботах дослідників біблійної етимології та іудео-християнських екзегетичних традицій Дж. Барра, Г. Штембергера, М. Бубера тощо. Доводиться, що навіть якщо в Септуагінті достатньо еквівалентно передані сенси Танаху, але в мовно-сміслових універсумах іудаїзму та християнства ці сенси набувають, понад всю спорідненість, також істотно відмінних концептуальних форм.

У підрозділі 4.3. «Український текст Біблії як основа україномовної християнської традиції. Трансформація релігійних сенсів Танаху в українських перекладах Біблії» окреслюються основні етапи становлення українських перекладів Біблії. На прикладі аналізу деяких біблійних уривків, які вже були розглянуті при порівнянні Танаху та Септуагінти, доводиться, що українські переклади мають власні оригінальні смислові аспекти. Відзначається, що парадоксальність мовно-сміслового універсуму української християнської традиції обумовлюється тим, що українська культура, як спадкоємниця візантійської культури, тривалий час орієнтувалася на Септуагінту та церковнослов'янську Біблію. Тому, українські переклади хоч і транслюють сенси масоретського тексту, але відтворюють їх крізь матрицю християнських переконань, і, наприклад, «בן אדם» природно стає «Сино́м Лю́дським», а «господар» - «Госпо́дом». Тобто українські переклади, відтворюючи християнський релігійний світогляд, дотримуються загальнохристиянської тенденції: у разі недомовленості або неоднозначності прочитання оригіналу фіксували саме християнські сенси, при цьому специфіка біблійної неперекладності в україномовному універсумі полягає в поєднанні загальних рис християнських перекладів з українським колоритом культурних сенсів, які відтак стали невід'ємною складовою українського християнства, зокрема через залучення вірян до україномовної літургії.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розкриті особливості неперекладності священних текстів, висвітлена унікальність утворення релігійних сенсів на підставі мовних ресурсів біблійного тексту, який перебуває в ужитку відповідної мовно-релігійної традиції. Для досягнення мети дисертаційної роботи в ній було досліджено взаємозв'язок релігійних традицій іудаїзму та християнства з неперекладністю сакральних текстів. Аналіз цього предмету дослідження було проведено на основі поєднання релігієзнавчих, мовознавчих та філософських дослідницьких засад, що дозволило наново осмислити релігійні традиції іудаїзму та християнства в контексті філософії релігії й лінгвістичного релігієзнавства.

Методологічним підґрунтям роботи стали надбання гуманітаристики, спрямовані на дослідження місця ментальності в процесі розуміння Іншого як іншомовного, іншокультурного, іншоісторичного суб'єкта. В дисертаційній роботі в якості таких суб'єктів виступили релігійні традиції іудаїзму та християнства. Цей загальногуманітарний підхід у роботі було поєднано з сучасною філософською методологією аналізу неперекладності культурних текстів, що дало змогу подивитися на релігійну традицію як на мовно-релігійний феномен, основою якого є віровчення, зафіксоване в священному тексті відповідною мовою. Крім того, самі релігійні істини, що підлягали аналізу, були розглянуті з урахуванням феноменологічного підходу в релігієзнавстві, що дозволило визначити специфіку неперекладності біблійних сенсів не тільки як культурно-історичних істин, а й як істин священних, співзвучних із нуміозними відчуттями читача. Компаративно-релігієзнавчі спостереження щодо трансформації сенсів одного й того ж біблійного уривку в кожній розглянутій мовно-релігійній традиції дозволили проілюструвати місце мовного чинника в формуванні нових релігійних сенсів. На підставі аналізу предмету дослідження з урахуванням вказаних методологій можна зробити наступні висновки:

1. У філософії сформувався коло питань, які вирішуються в межах проблематики (не)перекладності. До них можна віднести широкий спектр визначень перекладу, який коливається від міжмовного перекладу до перекладу як переходу від невербального знаку до вербального. У відповідності до того, що мається на увазі під перекладом, формується і розуміння неперекладності.

2. Введення поняття мовно-сислового універсуму дозволило точніше визначити простір, в якому відбувається взаємодія релігійної традиції та мови. Порівняно з ціннісно-сисловим універсумом у розумінні С. Б. Кримського, поняття мовно-сислового універсуму є наближеним до концепту «життєсвіту» сучасної феноменології, оскільки охоплює насамперед виражені в тій чи іншій мові сенси, що відтворюють унікальне осмислення світу відповідним мовним колективом. Кожна релігійна традиція утворює свій універсум сенсів, який повною мірою можна зрозуміти тільки звертаючись до мови цієї традиції, що визначається мовою ужитку та тлумачення біблійних текстів, мовою літургії.

3. Проаналізувавши характерні випадки неперекладності в іудейській традиції, можна виокремити основні аспекти цього феномену. Насамперед іудейською традицією визнаються неперекладними певні уривки Танаху, які є по-особливому важливими для віруючих, бо сам нуміозний об'єкт вимагає їхньої автентичності. Перед таким фрагментом Тори щоразу вказується, що промовляти його потрібно «так», тобто без змін. Отже, в цьому випадку несакральна мова не передає всієї піднесеності сакрального. Великою мірою це обумовлено специфікою устрою давньоєврейської мови, бо мислення коренями слів в іудейській традиції зумовлюється специфікою граматичного устрою давньоєврейської мови та специфікою давньоєврейської поезики, побудованої на грі асоціацій однокореневих слів та паралелізмі спорідених слів та виразів. При прочитанні Танаху в перекладі можливість застосування етимологічного розбору слів та виникнення асоціативних сенсів між однокореневими словами втрачається, паралелізм відчувається не так гостро як в оригіналі, а між тим сама можливість

підміни неперекладних сенсів оригіналу зміненими або спрощеними сенсами перекладеного тексту в іудаїзмі сприймається як посягання на святість Тори, на її істинність.

4. Кожен переклад Біблії неминуче опиняється перед кількома засадничими суперечностями, перш за все – між вірністю оригіналу та пріоритетністю власної мовної і конфесійної традиції. Кожний новий переклад зіштовхується з тиском вимог до його правомірності та еквівалентності оригіналу. Завжди існує суперечність між «традиціоналізмом» та «новаторством» у перекладі. Постійно конкурують різні підходи при перекладі: буквальний та вільний, помірно буквальний та ідіоматичний. Винятковий статус оригіналу та перших перекладів – визнання перекладу Септуагінти богонатхненним, а Вульгати найавторитетнішим – сакралізує мову цих перекладів, через що давньоєврейська, грецька та латина як біблійні мови стають актуальними для вивчення всіма наступними поколіннями християн. Проте, оскільки процес сакралізації не може бути поширеним на всі переклади та мови, у подальшому він зупиняється, хоча при цьому не зникає намагання зберегти єдність і «повернутися до оригіналу».

5. Незбіг культурних конотацій слів, опозиція абстрактності давньогрецької мови конкретності давньоєврейської мови, роль давньогрецької мови як мови філософії обумовлюють специфічність трансформації сенсів Танаху в Септуагінті. При цьому грецька мова подеколи сприяє зовсім іншому розумінню текстового фрагмента, порівняно із тим, як він постає в контексті Танаха та іудейської традиції, через взаємонакладання християнських і нехристиянських (насамперед елліністичних) культурно-філософських конотацій, від яких грецька мова не може бути вільною. Утворені внаслідок цієї трансформації сенси, властиві тільки Септуагінті, стали підставою для формування в ранніх грекомовних та латиномовних християнських авторів низки специфічно християнських асоціацій та образів, які неможливо співвіднести з давньоєврейськими біблійними текстами. Можна констатувати, що залежність цих християнських біблійних інтерпретацій від ресурсів давньогрецької мови ілюструє унікальність мовно-сміслового універсуму християнської традиції, вихідним джерелом богословсько-філософських міркувань якої є Септуагінта. Водночас, тільки оригінальні тексти відтворюють весь спектр асоціацій та конотацій, залучених до релігійної культури і традиції, що мають основу безпосередньо у сакральному тексті мовою оригіналу.

6. Українські переклади Біблії також утворюють унікальний мовно-смісловий універсум, сповнений слов'янськими образами та культурними конотаціями. Парадоксальність мовно-сміслового універсуму української християнської традиції обумовлюється тим, що українська культура, як спадкоємниця візантійської культури, тривалий час орієнтувалася на Септуагінту та церковнослов'янську Біблію. Особливість українських перекладів Біблії полягає в їхній одночасній орієнтації на біблійні мови та специфічний мовно-культурний колектив україномовних віруючих. Водночас, українські переклади, відтворюючи християнський релігійний світогляд, дотримуються загальнохристиянської тенденції: у випадку недовомовленості або неоднозначності прочитання оригіналу фіксувати саме християнські сенси. Внаслідок взаємодії в українських перекладах Біблії загальнохристиянських та місцевих мовно-культурних чинників

сміслоутворення в мовно-смісловому універсумі українського християнства відбувається залучення до біблійних перекладів загальнокультурних українських конотацій, які відтак стають складовою літургії та повсякденного життя українських віруючих.

7. Кожен біблійний переклад є відтворенням того загальнокультурного та релігійного мовно-сміслового універсуму, в межах якого він створюється. Водночас, виникнення будь-якого нового мовно-сміслового універсуму релігійної традиції завжди пов'язане з відповідним перекладом або перекладами.

8. Неперекладність біблійних текстів зумовлюється різними причинами, зокрема:

- філологічно-лінгвістичні (семантичні, лексичні, синтаксичні та інші розбіжності мов);
- релігійно-традиційні (деякі елементи тексту неперекладні через винятковість їхнього тлумачення релігійною традицією, ці неперекладні елементи становлять ядро сакральних смислів певної релігійної традиції; традиціоналізм у біблійному перекладі);
- сакрально-нумінозні (коли сакральний текст у перекладі не викликає такі самі релігійні відчуття, як оригінал, не відповідає глибинним релігійним потребам віруючого; характерним прикладом застосування рецитації релігійного тексту як священного слова на мові оригіналу в іудейській містиці є медитаційні практики прочитання Тори «двекут»);
- культурно-історичні (відсутність у мові перекладу відповідних оригіналу позначень деяких культурних об'єктів, явищ, понять; культурно-сміслові трансформації сенсів тексту в різних історичних періодах, мовах, релігійних традиціях).

Розкрита в дисертації унікальність неперекладності сакральних релігійних текстів уможливорює подальші наукові дослідження проблеми неперекладності, зокрема в інших видах текстів і не лише у релігійних контекстах. Зазначені причини неперекладності у подальшому можуть бути використані для уточнення поняття неперекладності, його філософського аналізу та створення класифікацій феномена неперекладності у дослідженнях із філософії мови, філософії діалогу, комунікативної філософії тощо.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

у фахових виданнях:

1. Зінякова В. В. Віра Авраама в мовно-сміслових універсумах іудаїзму та християнства / В. В. Зінякова // Схід. – № 6 (120) – 2012. – С. 153–157.
2. Зінякова В. В. Неперекладність релігійних сенсів в текстах Танаху / В. В. Зінякова // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2012. – Вип. 59 (4). – С. 537–541.
3. Зінякова В. В. Неперекладність як проблема філософії / В. В. Зінякова // Грані. – 2013. – № 9 (101). – С. 35–40.
4. Зінякова В. В. Проблема неперекладності «Шма» в іудейській традиції / В. В. Зінякова // Наукові записки. Серія «Філософія». – Острог : Видавництво

Національного університету «Острозька академія». – Вип. 12. – 2013. – С. 191–199.

5. Зінякова В. В. Легітимізація нових перекладів Священного Писання в контексті проблеми неперекладності / В. В. Зінякова // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць. – 2013. – Вип. 74 (№ 7). – С. 276–278
6. Зінякова В. В. Початок світу в мовно-сміслових універсумах іудейської та східнохристиянської традиції : неперекладні сенси Бут. 1:1 / В. В. Зінякова // Мультиверсум. Філософський альманах, 2013. – Вип. 2(120). – С. 179–186.

у виданнях інших держав:

7. Зінякова В. В. Трансформации библейских смыслов в контексте философии непереводимости / В. В. Зінякова // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. Тамбов : «Грамота». – 2013. – № 8(34). – Часть 2. – С. 63–65.

в інших виданнях:

8. Зінякова В.В. Значення мови в іудейській традиції тлумачення священних текстів // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості: матеріали ХХІХ Міжнародної науково-практичної конференції (Донецьк, 20 травня 2011 року). – Донецьк : ІПШ «Наука і освіта», 2011. – С. 62–65.
9. Зінякова В. В. Мова Танаху в комунікативному просторі іудео-християнської традиції / В. В. Зінякова // Роль науки, релігії та суспільства у формуванні моральної особистості: матеріали ХХХ Міжнародної науково-практичної конференції (Донецьк, 9 грудня 2011 року). – Донецьк : ІПШ «Наука і освіта», 2011. – С. 247–250.
10. Зінякова В. В. Мовно-смісловий універсум релігійної традиції як світоглядна основа релігійності / В. В. Зінякова // Соціокультурні виміри релігійних процесів у світі та в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції 30-31 травня 2013 року. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2013. – С. 18–23.
11. Зінякова В. В. Поняття мовно-сміслового універсуму релігійної традиції / В. В. Зінякова // Дні науки філософського факультету – 2013 : Міжнародна наукова конференція, 16-17 квітня 2013 року. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2013. – Ч.5. – С. 38–39.

АНОТАЦІЯ

Зінякова В. В. Мовно-смісловий універсум релігійної традиції та його зв'язок з неперекладністю сакральних текстів. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2014.

Дисертаційна робота присвячена аналізу мовно-сміслових універсумів релігійних традицій іудаїзму та християнства. Наголошується, що утворення унікальних сенсів релігійною традицією пов'язано з мовою ужитку та інтерпретації

сакрального тексту. Доводиться, що ця унікальність міститься в неперекладності священних текстів, у тих схоплених мовою сенсах, які неможливо відтворити абсолютно ідентично іншою мовою. Розглядається специфіка неперекладних сенсів Танаху, Септуагінти та українських біблійних перекладів. Ілюструється, наскільки формування біблійних сенсів залежить від устрою та мовних конотацій давньоєврейської, давньогрецької та української мов і загалом смислового універсуму відповідної релігійної традиції. Простежується, як поряд із загальнофілологічними питаннями, пов'язаними з втратою чи зміною сенсів оригіналу при перекладі, постають ще й проблеми неможливості відтворення сенсів, сакралізованих у мові.

Ключові поняття: мовно-смисловий універсум, іудаїзм, християнство, Танах, Септуагінта, українські переклади Біблії.

АННОТАЦІЯ

Зинякова В. В. Языково-смысловый универсум религиозной традиции и его связь с непереводаемостью сакральных текстов. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова, Киев, 2014.

Диссертационная работа посвящена исследованию языково-смысловых универсумов религиозных традиций. Цель работы состоит в осуществлении философско-религиоведческого анализа языково-смысловых универсумов религиозных традиций иудаизма и христианства в аспекте их взаимосвязи с языком перевода или оригинала священного текста, который является определяющим в жизненном мире той или иной традиции. Для достижения этой цели привлечена философская методология анализа непереводаемостей, которые возникают в процессе перевода неоднозначных либо непередаваемых в полной мере на другие языки смыслов культурных текстов. Указывается на присущность проблематики непереводаемости религиозной сфере и необходимости введения концепта языково-смыслового универсума для исследования этого феномена.

Исследование начинается с рассмотрения понятия непереводаемости, его лингвокультурологических истоков и философской концептуализации. Выяснено, что непереводаемое является скорее не преградой понимания иноязычного Другого, а ценным источником более глубокой и плодотворной коммуникации, в том числе и в религиозном диалоге многоязычных религиозных традиций. Для выявления специфики непереводаемости священных текстов осмыслена корреляция определения священного (сакрального) текста, формы, языка и перевода религиозного текста; осуществлен сравнительный анализ текстов Танаха, Септуагинты и украинских переводов Библии. Отмечено, что в иудаизме специфика непереводаемостей в некоторой мере обусловлена особой сакрализацией древнееврейского языка, его грамматическим устройством, а также по какой-либо причине определением самой традицией некоторых текстов Танаха как «непереводаемые». Выделена роль древнегреческого языка в формировании специфических, присущих только Септуагинте, смыслов. Показано, как в переводе

религиозные смыслы могут быть упрощены или изменены. Определено, что библейский перевод неминуемо сталкивается с противоречиями: приоритета верности оригиналу и собственной конфессиональной традиции, предпочтением «традиционализма» или «новаторства» в переводе, выбором меры свободы и буквальности в переводе.

На основе полученных результатов прослежено, насколько интерпретация библейских смыслов зависит от устройства и языковых коннотаций древнееврейского, древнегреческого и украинского языков и вообще смыслового универсума соответствующей религиозной традиции. Доказано, что носители языково-смысловых универсумов иудаизма и христианства при комментировании библейских текстов Танаха или Септуагинты нередко использовали несовпадающие в древнееврейском и древнегреческом языках семантические значения и коннотации, что неизбежно привносило в соответствующую религиозную традицию уникальные смыслы. Эта уникальность кроется в тех схваченных в языке смыслах, которые невозможно воспроизвести абсолютно идентично другим языком. Показано, как неперебиваемое в священных текстах может обуславливать неповторимое развитие соответствующего языково-смыслового универсума религиозной традиции и стать причиной становления нового языково-смыслового универсума религиозной традиции. Кроме того, и сами неперебиваемости могут порождаться онтологической нетождественностью смысловых универсумов религиозных традиций и могут быть объяснены филологически-лингвистическими, священно-нуминозными и культурно-историческими причинами.

Ключевые понятия: языково-смысловой универсум, иудаизм, христианство, Танах, Септуагинта, украинские переводы Библии.

SUMMARY

Zinyakova V. Language and semantic universe of religious tradition and its relationship with the sacred texts of the untranslatable. – Manuscript.

The dissertation for the Candidate degree of Philosophical Sciences, speciality 09.00.11 – Religion Studies. – National Pedagogical Dragomanov University, Kiev, 2014.

Dissertation is dedicated to the analysis of linguistic and semantic universe of religious traditions of Judaism and Christianity. It is noted that the formation of unique meanings of any religious tradition is associated with the language of everyday life and interpretation of its sacred text. It is proved that this uniqueness lies in untranslatability of sacred texts, in those senses of the language, which it is impossible to reconstitute absolutely identically in another language. The dissertation considers specific untranslatable meanings of Tanakh, Septuagint and Ukrainian translations of the Bible. It illustrates how the formation of the biblical meanings depends on the structure and linguistic connotations of Hebrew, Greek and Ukrainian languages and general semantic universe of respective religious traditions. Together with general philological issues, related to the loss or change of meaning of the original text in translation, there are also problems of impossibility of reproduction of meanings sacralised in the language.

Keywords: linguistic and semantic universe, Judaism, Christianity, Tanakh, the Septuagint, Ukrainian translations of the Bible.

